

ცოცხალი ხატი ღირსებისა

თედო ნინიძე

ოთარაანთ ქვრივზე საუბარს ილია გახმაურებული ამბის გახსენებით იწყებს: ქვრივისთვის გზირს ქათამი წაურთმევია, დიაბეგი მოდის, სოფლად ქათმებს ვაგროვებთო. ქვრივმა ვაი-ვაგლახი დააწია, გუბერნატორამდე იარა და ერთი ქათამი გზირს შვიდმაგად დაუსვა, თუმცა ათიოდ მანეთი შემოეხარჯა მისვლა-მოსვლაში.

ეს ამბავი ღრმა და საინტერესო პრობლემის წარმოჩენის საშუალებას იძლევა. იგი ერთი პატარა დეტალია მოთხრობის კომპოზიციურ ქსოვილში, მაგრამ მთავარი პერსონაჟის ისეთ თვისებას ავლენს, რომელიც მკითხველის აზროვნებაში განუყოფელია ოთარაანთ ქვრივის „საქმით მეტყველ სულთან“, ოთარაანთ ქვრივობასთან, როგორც ფენომენტან.

საგულისხმოა ერთი რამ – ხსენებულ ეპიზოდს ყოფაში ჯანსაღი სოციალური გრძნობების ადამიანებიც იშველიებენ და ვაჭრობის მანიით შეპყრობილი გულნამცეცებიც: ერთნიც და მეორენიც, თითქოს საერთოს პოულობენ ოთარაანთ ქვრივთან, გზირთან მიმართებაში გამჟღავნებული თვისების გამო.

რა თვისებაა ეს?

რატომ გამოიყენა მწერალმა ეს ეპიზოდი მთავარი გმირის ხასიათის საჩვენებლად?

არაერთხელ შენიშნულა, რომ „ოთარაანთ ქვრივის“ პროტაგონისტი ავტორის კონცეფციების გამომხატველია. თუ „მადამ ბოვარში“ ფლობერი საკუთარ შეცდომებს ამატრახებს (ა. მორუა), ოთარაანთ ქვრივი წარმოაჩენს ავტორის მოქალაქეობრივ ღირსებებს, ეს გარემოება აძლიერებს ინტერესს დასმული კითხვებისადმი.

ჩემი აზრით, გზირთან მიმართებაში გამჟღავნებული თვისება ოთარაანთ ქვრივის ზნეობრივი მრწამსის ანარეკლია; გზირისა და ქვრივის ამბავი ლიტერატურული ხატია შელახული უფლების დაცვის ილიასეული კონცეფციისა.

ვიდრე დარღვეული უფლებების დაცვის კონცეფციას განვიხილავდეთ, უპრიანია გაირკვეს, როგორ ესმოდა ილია ჭავჭავაძეს თავად უფლების არსი.

უფლება და ნება. „ოთარაანთ ქვრივი“ მაშინ იწერებოდა, როცა იურისპრუდენციაში გაბატონებული უფლების ინდივიდუალისტურ გაგებას უპირისპირდება უფლების სოციალური გაგება, ნების თეორიას – ინტერესის თეორია. „უფლების შინაარსში მთვლემარე ნების ნაცვლად ცოცხალი ინტერესის დანახვის იდეა ეკუთვნის რუდოლფ იერინგს“ – წერს ფრანგი იურისტი ჟან კარბონიე.

იურისპრუდენციის პრობლემებზე შტუდირება ილია ჭავჭავაძეს სოციალური თეორიის ფუძემდებლის ნაშრომებით არ გაუვლია, თუმცა მის ბიბლიოთეკაში შემონახული წიგნი „მიზანი სამართალში“ გერმანელი იურისტის ნააზრევით დაინტერესების დასტურია, ილიას მართლშეგნება ზემოთ აღნიშნული ორი თეორიის ფონზე იშლება და უფლების ილიასეული გაგებაც მათ შუქზე ცნაურდება.

განმანათლებლობამ ბუნებითი სამართლის მოძღვრება მატერიალისტურ საწყისებზე ააგო, სახელმწიფოს ინდივიდი დაუპირისპირა. აღიარა პიროვნების სუვერენიტეტი და შეუზღუდავი თავისუფლება. ბუნებითი სამართლის მოძღვრების მიმდევრი იურისტები ყოველი უფლების ამოსავალ წერტილად და საბოლოო მიზნად მიიჩნევდნენ პიროვნულ საწყისს, სამართალში ყველაზე არსებითად ნების აღიარება და პიროვნების ნებაში უფლების არსის დანახვა ამ მოძღვრების ლოგიკური შედეგი იყო.

სოციალურმა თეორიამ ინდივიდის უფლებას საზოგადოების პრიზმიდან შეხედა: უფლება იმისათვის როდი არსებობს, რომ აბსტრაქტული ნება განახორციელოს, არამედ იმისათვის, რომ საზოგადოების მოთხოვნებს და მიზნებს ემსახუროს, თუკი სამართალი საზოგადოებაში წარმოიშვება, უფლების ცნებაში სოციალური მომენტი უნდა შევიდეს, როგორც აუცილებელი და უფლების მატარებელი უნდა გახდეს ადამიანი – არა როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, არამედ როგორც საზოგადოების წევრი. საზოგადოების არსებობის გათვალისწინება, ინდივიდის მოთხოვნების შეზღუდვა საზოგადოების სხვა წევრების მოთხოვნებით აუცილებელი მომენტია უფლების ცნებაში. ინტერესი – საზოგადოებრივი და პირადი – უფლების

მატერიალური ნიშანია. იგი მართოდენ მატერიალურ სიკეთეს როდი გულისხმობს. ინტერესი ისეთ ღირებულებებსაც მოიცავს, რომელთა ეკონომიკური კრიტერიუმებით შეფასება შეუძლებელია: პიროვნება, ღირსება, პატივი და სხვა. უფლებას მეორე აუცილებელი ნიშანიც გააჩნია – ინტერესის დაცვა. პირველისაგან განსხვავებით, მეორე – წმინდა იურიდიული, ფორმალური ნიშანია (ამ ორი ნიშნის გამიჯვნას არსებითი მნიშვნელობა ექნება ქვრივისა და გზირის ამბის გასაანალიზებლად).

იურიდიული ცნებების შექმნა ილია ჭავჭავაძის უშუალო მიზანი, ცხადია, არ ყოფილა. მაგრამ მის მდიდარ პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში ასეთი ცნებებიცაა. ისინი ავტორის წინამორბედი და თანამედროვე მეცნიერული თეორიების ღრმად გააზრების ნაყოფია და საფუძველს გვაძლევს სხვა მომიჯნავე კატეგორიებზე მწერლის შეხედულებათა დასადგენად. კერძოდ, უფლების ილიასეული გაგება იკვეთება პიროვნების, საკუთრების, მორალისა და სამართლის თანაფარდობის კონცეფციების შუქზე.

ილიას შეხედულება პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთდამოკიდებულებაზე უფლების შინაარსის გაგების მეთოდოლოგიურ საფუძველად შეიძლება მივიჩნიოთ. პიროვნებაში მწერალი ერთი მხრივ, ცალკე ინდივიდს და მეორე მხრივ, სოციალურ ურთიერთობათა მონაწილეს ხედავს. პიროვნების შეგნებაში არსებობს – „მე“ და „ჩვენ“. როგორც ცალკე ინდივიდს – პიროვნებას „პირადი, საკუთარი საგანი აქვს ცხოვრებისა და სხვაზედ დამოუკიდებლად მიეზიდება ამ საგნისაკენ“. ამასთანავე, როგორც სოციალური არსება – პიროვნება „მრავალგვარად ქანდაბმულია, დამოკიდებულია სხვა თავის მსგავს სულიერებზედ იმ აუცილებელ საჭიროების გამო, რომ მართოდ ცხოვრება ბუნებითად არ უწერია და უსათუოდ უნდა სცხოვრობდეს თვისთა მსგავსთა შორის“ (ხიზნების საქმე, თხზ. ტ. 6, გვ. 141). ამდენად, პიროვნება – როგორც ინდივიდი და როგორც სოციალურ ურთიერთობათა მონაწილე ერთი მთლიანობაა. მიჯნა – „მესა“ და „ჩვენ-ს“ შორის ცვალებადია; პიროვნება საზოგადოების წევრია არა ნებელობითი აქტის, არამედ ობიექტური აუცილებლობის გამო. საზოგადოება არ არის ადამიანთა მექანიკური ჯამი, როგორც ეს ადამიანის ინდივიდუალისტური გაგების საფუძველს წარმოადგენდა ხელშეკრულებითი თეორიის მიმდევართათვის.

მწერალი პიროვნების სოციალურ რაობას საფუძველად უდებს საკუთრების უფლების კონცეფციას. თვით საკუთრებაში ორი მხარეა, როგორც ილია ამბობს, ორი ელემენტი. ერთი მხრივ, საკუთრება არსებობს უშუალოდ მესაკუთრისათვის, მეორე მხრივ, საზოგადოებისათვის. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების შესაბამისად ცვალებადია ხსენებული ელემენტების ურთიერთმიმართება. მწერლის აზრით, საკუთრების სოციალური ელემენტის თავდაპირველმა პრიმატმა ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზეზების გამო გზა დაუთმო პირად ელემენტს. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით გაძლიერდა ფეოდალიზმის

დროს. პირადი ელემენტის გაძლიერებისას საკუთრებას მართოდენ „ცალკე კაცის პირადის კეთილდღეობის“ მიზანი ჰქონდა. საკუთრების უფლება, რომლის შინაარსშიც პირადი ელემენტი სჭარბობს, „უფლებაა უმოვალეობო, უსაზღვრო და პირობადაუდებელი“.

როგორი შინაარსი უნდა ჰქონდეს საკუთრების უფლებას, რომ ხელი შეუწყოს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარებას? იგი უნდა მოიცავდეს როგორც პირად, ისე საზოგადოებრივ ელემენტს, რათა საკუთრება არსებობდეს „არა მარტო ცალკე კაცის სარგებლობისათვის, რომ ნაამაგარი მისის შრომისა მასვე მოახმაროს, არამედ საზოგადოების სარგებლობისათვის, რომ შესაძლოდ და დღეგრძელად ქმნას არსებობა თვით საზოგადოებისა“.

საკუთრების უფლების სოციალური გაგება ნათლად აისახა სათავადაზნაურო ბანკის წესდების კონცეფციაში, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე იცავდა დიმიტრი ყიფიანთან და აკაკი წერეთელთან პოლემიკაში.

დაგირავებული მიწის იურიდიული სტატუსი წესდების ერთ-ერთ „წყევლაკრულვიან“ საკითხად იქცა. ბანკიდან გატანილი სესხის გადახდის უზრუნველსაყოფად მსესხებელს საკუთარი მამული უნდა დაეგირავებინა, ბანკის კრედიტი საკუთარი მეურნეობის გასაძლიერებლად გამოეყენებინა და შემოსავლიდან სესხი დაეფარა. თუ ვალს ვერ გადაიხდიდა, დაგირავებულ მამულს იძულებით გაუსხვისებდნენ. ილიას ოპონენტები თვლიდნენ, რომ წესდების ეს ნორმა უმიწაწყლოდ დატოვებდა ქართველებს. „ჩვენმა ხალხმა, ქართველმა, — ამბობდა აკაკი, — დღესაც არ იცის თუ როგორ უნდა მოხმარება ფულსაო; ან უნდა შესჭამოს ან კიდობანში ჩადვას უმოძრაოდ“. ამ მიზეზით ბანკის ვალის გადახდა არ ხერხდებოდა, მამაპაპეული რომ არ დაეკარგათ, სესხს იღებდნენ და კიდევ უარეს საფრთხეში ვარდებოდნენ. როცა ილია ბანკის წესდების ხსენებულ ნორმას იცავდა, ფაქტიურად ასაბუთებდა უფლების სოციალური დანიშნულების მიხედვით გამოყენების აუცილებლობას: „მამული და ერთობ ყოველი ქონება უხეირო ხელს ეცლება და მიიზიდება ხეირიან ხელისაკენ; მცონარეს ეთხოვება და გამრჯელისაკენ, მშრომელისაკენ იწევს და მიეზიდება დაუყოვნებლივ და გაბეჯითებით. ამას არაფერი ღობე წინ ვერ აღუდგება და ვერ დაიჭერს. ამის წინააღმდეგ მეცადინეობა უქმია და ამაოა, გაისარჯეთ და ეს აღარ იქნება“. ამდენად, უფლების სოციალურ შინაარსს საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური კანონები განაპირობებს. მაგრამ ეს უფლების შინაარსის განმსაზღვრელი ერთადერთი ფაქტორი როდია. საგულისხმოა სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი ფაქტორების გავლენა უფლების შინაარსზე.

„...მე ჩემს მოქმედებაში კანონის ნებართვას კი არ ვიმძღვარებ წინ, სინდისის ბრძანებას ვასრულებ ხოლმე... სინდისის მოთხოვნა უფრო მეტია, ვიდრე სამოქალაქო კანონებისა“ — წერდა ილია გიგო აფხაზს. ეს ბარათი ავტორის მართლშეგნების თვალსაჩინო საბუთია. ინდივიდუალისტურმა თეორიამ ზნეობა და სამართალი ურთიერთგანცალკევებულ მოვ-

ლენებად გამოაცხადა; უფრო მეტიც, მიიჩნია, რომ სამართალი ინდიფერენტული უნდა იყოს ზნეობის მიმართ. თავის დროზე ეს თეზისი თეორიული დასაყრდენი იყო სოციალური ძალების სულისშემხუთველი გავლენისაგან პიროვნების დაღწევის და სინდისის თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. მაგრამ დადებითთან ერთად მან უარყოფითი შედეგებიც მოიტანა. მისი ლეგალიზაცია ფართო ასპარეზს უქმნიდა უზნეო მოთხოვნათა დაკანონებასაც.

სოციალურმა თეორიამ სამართალი ზნეობას კი არ ჩამოაცილა, არამედ დაუქვემდებარა. საზოგადოებრივი მათ შორის, სამართლებრივი ურთიერთობების ფორმირება ილია ჭავჭავაძეს დაუშვებლად მიაჩნია ზნეობრივ მოთხოვნათა გაუთვალისწინებლად. „ადამიანთა ურთიერთობა შეუძლებელია დააფუძნო უზნეობის საწყისებზე და საქმე, რომელიც ზნეობრივი პრინციპების დარღვევიდან გამომდინარეობს, არავის გამოადგება“ – ნათქვამია ხსენებულ ბარათში.

სამართლისა და ზნეობის ამგვარი თანაფარდობა აპირობებს უფლების და მოვალეობის მიმართების ფორმულას, რომელიც ილიას მართლშეგნებაში გამოკვეთილია როგორც მაქსიმა: „მოვალეობის გარეშე უფლება არ არსებობს, ხოლო მოვალეობა ისაა, რომ პატივი სცე, დაიცვა კიდევ სხვისი უფლება და არ დაარღვიო იგი“.

გემოთ ნათქვამიდან ნათელია, რომ ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისით, უფლება ასახავს როგორც პირადს, ისე საზოგადოებრივ ინტერესს; საკუთარი უფლების განხორციელებით ინდივიდი არა მხოლოდ თავის „ეგოისტურ“ ინტერესს იკმაყოფილებს, არამედ საზოგადოებრივ ინტერესსაც ემსახურება. პირადის და საზოგადოებრივის თანაფარდობა უფლების შინაარსში ცვალებადია საზოგადოების განვითარების კვალად. ზნეობრივი მოვალეობა უფლების თანმხლები ფენომენია. უფლებამოსილ პირს აკისრია ზნეობრივ მოვალეობათა კომპლექსი: პირველი, საკუთარი უფლება გამოიყენოს ისე, რომ არ შელახოს სხვათა უფლებები; მეორე, პატივი სცეს სხვათა უფლებებს; მესამე, დაიცვას სხვათა უფლებები; მეოთხე, პატივი სცეს საკუთარ უფლებებს; მეხუთე, დაიცვას საკუთარი უფლებები.

უფლების რაობის ამგვარი გაგება იმის მაჩვენებელია, რომ მწერლის თვალთახედვით ისტორიას ჩაბარდა ადამიანის იდეალი, რომელიც მართლმოდენ საკუთარი ინტერესებით ხელმძღვანელობდა, საკუთარი შეხედულებებით მოქმედებდა და თავი საზოგადოებისაგან უკიდურესად დამოუკიდებლად მიაჩნდა. „მოაზროვნე არსება იგებს – წერს გერონტი ქიქოძე, როცა XIX საუკუნის მსოფლშეგრძნებას ახასიათებს – რომ იგი წარმოადგენს არა განმართებულ კუნძულს ცხოვრების თვალუწვდენელ ზღვაში, არამედ სოციალური ერთეულის ცოცხალ ნაწილს, რომლის ზრდა, განვითარება და აღორძინება იმდენადვე სასარგებლოა მისთვის, რამდენადც განუვითარებლობა, უკან სვლა და გადაგვარება საზარალოა და საბიფათო“ („ეროვნება, ენა და ესთეტიკური კულტურა“).

უფლების დაცვა. უფლების დაცვის, როგორც პიროვნების მოვალეობის იდეა იურისპრუდენციაში მთელი რელიგიურობით წარმოაჩინა რუდოლფ იერინგმა. წიგნში „ბრძოლა უფლებისათვის“ – ავტორი გამოყოფს აღნიშნული მოვალეობის ორ ასპექტს. გაცვეთ იერინგის მსჯელობას.

პიროვნება ადამიანის ზნეობრივი არსებობაა, უფლება წარმოადგენს ზნეობრივი არსებობის პირობას, უფლებო ადამიანი პიროვნება არ არის. უფლების დაცვით ადამიანი იცავს საკუთარი ზნეობრივი არსებობის პირობებს. უფლების დაცვაზე ხელის აღება ზნეობრივი თვითმკვლელობაა. ამიტომ საკუთარი უფლების დაცვა პიროვნების მოვალეობაა საკუთარი თავის წინაშე.

უფლების საფუძველი სამართალია, უფლებასა და სამართალს შორის ორმხრივი მიმართებაა. უფლება დამოკიდებულია სამართალზე და პირიქით, სამართალი – უფლებაზე. სამართლისა და უფლების მიმართება სისხლის მოძრაობას წააგავს, გულიდან რომ მოდის და გულს უბრუნდება. უფლების შელახვით ილახება სამართალი. ამიტომ საკუთარი უფლების დაცვა, ბრძოლა უფლებისათვის – პიროვნების მოვალეობაა საზოგადოების წინაშე.

ახლა დავუბრუნდეთ ქვრივისა და გვირის ამბავს. გვირის ძალმომრეობამ ქვრივი დააზარალა. კიდევ უფრო დაზარალდა იგი საზღაურის ძიებაში. მაგრამ მწერალს ქალი არ დაუყენებია დილემის წინაშე – წინააღმდეგობა გაუწიოს მოძალადეს თუ ბრძოლას გაერიდოს, ზარალს შეურიგდეს, ზედმეტი ხარჯი აიცილოს. პირიქით, დედაკაცი მზადაა რკინის ქალამნები ჩაიცვას, რკინის ჯოხი დაიჭიროს და ხელმწიფემდის იაროს.

სასაცილო იქნებოდა, ამგვარი თავგამოდების მიზეზი რომ ერთი ქათმის დაკარგვა ყოფილიყო, მარტო მისვლა-მოსვლაში აკი ათიოდ მანეთი შემოეხარჯა და ზარალი არაფრად ჩათვლია. მსგავს ძალისხმევას ადამიანები მარტოდენ მაშინ ავლენენ, როცა საფრთხე განსაკუთრებულ სასიცოცხლო პირობებს ემუქრება. „ფული რა არის? ხელის ჭუჭყია... ერთი თუმანი რა სათქმელია, ჯავრი ხომ არ შევარჩინე, ტყუილუბრალოდ ხომ არ დავეჩაგვრინე, ცოტაა?!...“ ცხადია, ქვრივისათვის ძირითადი არის ზნეობრივი ინტერესი, ღირსების დაცვა.

ღირსება პიროვნების იმანენტური თვისებაა – პიროვნების პატივის სუბიექტური შეგნება. შემთხვევითი როდია, რომ ამ ეპიზოდის გამო ათქმევინებს მწერალი გვირს: „დეე, ამას იქით იცოდნენ, რომ მე ოთარაანთ ქვრივს მეძახიანო“, უფლების დაცვა პიროვნების დაცვაა. რაკი უფლების დაცვა შეძლო, ქვრივმა ჩათვალა, რომ სოფლის თვალში საკუთარი პიროვნება წარმოაჩინა.

„არა ფულის სიყვარული და ანგარება უბიძგებს უფლებაშელახულ ადამიანს სარჩლისაკენ, არამედ მორალური ტკივილი, მას უფლების შელახვით რომ მიაყენეს. საქმე უმნიშვნელო საგნის დაბრუნებაში როდია, არამედ მისი პიროვნების, პიროვნული ღირსების, უფლებრივი

გრძნობის და თავმოყვარეობის დაცვაში. პროცესი მისთვის ქონებრივი საკითხიდან ზნეობრივ საკითხად იქცევა: გადარჩენა ან დაღუპვა პიროვნებისა“ – წერდა იერიנגი.

არის თუ არა ასეთი ადამიანის ან ჩვენი ოთარაანთ ქვრივის ქცევა მართლოდენ მისი ეგოისტური ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება? ერთი შეხედვით, მოთხრობის საერთო კონცეფციაში ჩაუხედავად თითქოს ასეა. მაგრამ სხვა ეპიზოდების ანალიზი ოთარაანთ ქვრივის უფლებრივი შეგნების სხვა ინტერპრეტაციას გვკარნახობს.

წაბლიანელებს აკვირვებთ გიორგის უცნაური თვისებები. უცნაური კი ისაა, რომ გიორგის „აქვს დიდი ნამუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას. გიორგის უცნაურობაზე ერთადერთი, სოსია მეწისქვილე იტყვის ხოლმე, ისიც თავისთვის: „ეგ სხვა დედის შვილია! მაგას ოთარაანთ ქვრივის შვილს ეძახიანო!“ გიორგის დიდი ნამუსი დედისეულია.

გიორგიმ ომარაანთ მოჯამაგირე სცემა. პატრონს ატყუებდა, პირუტყვს არ უვლიდა, აწვალებდაო. საინტერესოა დიალოგი სოფლის სასამართლოში:

„– მართლა სცემე? – მკითხეს.

– მართალია ვცემე.

– რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

– ბიჭოდა შენ რა დავა გქონდა?

– ის დავა მქონდა, რომ მაგისთანა ნამუსახდილი კაცისაგან ქვეყანაა დაღუპული. კაცი კაცს ველარა ჰნდობია...”

სასამართლოსთვის ეს არგუმენტი გამამართლებელი განაჩენის გამოტანის საფუძველი გახდა. როცა სასამართლოს ამბავი გიორგიმ დედას უამბო, ოთარაანთ ქვრივმა გაიკვირვა და თქვა: „დახე, მაგ ვირთაგვებსაც სწორე სამართალი სცოდნიათო“. ამ ეპიზოდიდან შემდეგი დასკვნების გამოტანა შეიძლება: დედა-შვილის უფლებრივი რეაქცია ერთნაირია, უფლების დაცვა უფლებამოსილი პირის მართლოდენ ეგოისტური ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება არ არის, მას საზოგადო მნიშვნელობა აქვს.

ბრძოლა უფლებისათვის. ზრუნვა უფლების დასაცავად იერინგის მიერ მოიაზრება, როგორც ბრძოლა. სამართალი ბრძოლის ნაყოფია და უფლებებიც ბრძოლით მოიპოვება. სამართლის არსებობა ბრძოლაშია და უფლებამოსილი ადამიანის გულარხეინობა დამლუპველია უფლებისათვის საკუთრივ და სამართლისათვის საზოგადოდ. უფლების დაცვის სოციალური ღირებულების შეფასებისას, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს უფლების ობიექტის სიმცირეს და უფლების დაცვის მოტივს.

ოპონენტები იერინგს საყვედურობენ უკიდურესობას: მიიჩნევენ, რომ უფლებისათვის ბრძოლა ხსენებულ წიგნში დანახულია ვიწრო, პროცესუალურ განასერში; უფლების დაცვისათვის ზრუნვა გამიჯნული არაა დავაქრობისგან; გერმანელი იურისტი უკიდურესობაში ვარდება, როცა მიიჩნევს, რომ შექსპირი აშკარად უსამართლოდ მოექცა შაილოკს, რომლის უფლება, აღმოცენებული ბარბაროსული გარიგებიდან, ვენეციის სასამართლომ არ დააკმაყოფილა, რაკილა ამ გარიგების ნამდვილობა იწამა.

რა მნიშვნელობას ანიჭებს ილია ჭავჭავაძე უფლების დაცვისას უფლების ობიექტის სიმცირეს? ქვრივისა და გზირის ეპიზოდის მიხედვით – არავითარს. ერთი ქათმის გამო გუბერნატორამდე საიარული ლიტერატურული ჰიპერბოლა როდია. ნარკვევში „ცხოვრება და კანონი“ ილია წერს: „შეუძლებელია, ამ წვრილმანს თითქოს უფასურს საქმეებს, ყური არ ათხოვოს კაცმა, იმიტომ რომ ცხოვრებაში უფრო ამისთანა საქმეებია, რომელნიც შეადგენენ საკუთრივ ხალხის ზნეობითსა და ქონებითს სიმდიდრეს. ერთსა და მეორესაც, როგორც არსებითსა კუთვნილებას ხალხისას, მუდამი, მახლობელი მფარველი უნდა ჰყავდეს. უამისოდ ხალხს ზნეაც შეერყევა ხოლმე და ქონებითი სიმდიდრეც განსაცდელშია“. საგულისხმოა გრიგოლ ყიფშიძის მოგონება: „ძლიერ უყვარდა ასეთი სურათიანი თქმა: პაჭიტს თუ წვერი მოერღვა, ველარას უშველიო. ეს ღრმად შესისხლხორცებული რწმენა იყო მისი და ესევე რწმენა იყო მიზეზი, რომ მუდამ გულმტკიცედ და თავგამოდებით უშიშრად იცავდა თავის უფლებას, როგორც ზნეობრივს, ისე ქონებრივს“. (არ შემოიძლია აქვე არ შევნიშნო, რომ გრიგოლ ყიფშიძის მოგონება ილია ჭავჭავაძის მართლშეგნების მრავალი ასპექტის ახსნას იძლევა, დაგვაფიქრებს ილიას დამოკიდებულებებზე საზოგადოების ამა თუ იმ წრეებში ფეხმოკიდებულ სამართლებრივ ნიჭილიზმთან ჩვენი საუკუნის გარიჟრაჟზე).

მაშ რაღა აქვს საერთო უფლების დაცვისათვის ბრძოლას დავაქრობასა და ჭირვეულობასთან, თუკი უფლების დაცვისათვის ზრუნვა ყოველთვის საზოგადოდ სასიკეთო საქმეა? გავიხსენოთ უფლების ორი ნიშანი სოციალური თეორიიდან – მატერიალური ნიშანი ანუ სოციალური ინტერესი და ფორმალური ნიშანი ანუ იურიდიული ინტერესი. სამართლის მიზანია სოციალურ ინტერესს შეუსაბამოს იურიდიული, ფორმალური ინტერესი და გზა გაუხსნას პოზიტიურ მოქმედებებს. ეს იქნება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი მოწესრიგება. იურიდიული ინტერესებიც სოციალურია, მაგრამ მათ დამხმარე, „ინსტრუმენტალური“ ხასიათი აქვთ და წარმოადგენენ მართლოდენ საშუალებებს სოციალური მიზნის მისაღწევად. თუკი იურიდიული ინტერესი იქცევა თვითმიზნად, მაშინ ბრძოლა ასეთი ინტერესის მისაღწევად არის დავაქრობა და შარიანობა.

განხეთქილებას იურიდიულ საშუალებებსა და სოციალურ შინაარსს შორის უცილობლად მივყავართ სოციალური ინსტიტუტის დეფორმაციამდე, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა

შერყევამდე, სამართლის პრესტიჟის დაცემამდე. სამართლებრივი რეგულირების მთავარ პირობას და შესაბამისად, იურიდიული რეგლამენტაციის სისწორის მაჩვენებელს წარმოადგენს იურიდიული და სოციალური ინტერესის ადეკვატურობა, უფრო ზუსტად, იურიდიული ფორმის შევსება სათანადო სოციალური შინაარსით – წერს აკადემიკოსი ვლადიმერ კუდრიავეცი.

გზირისა და ქვრივის ეპიზოდში ქვრივის ძალისხმევას ერთი დიდი სოციალური ინტერესი ასაზრდოებს – ადამიანის ღირსების დაცვა, რაც უმაღლესია სოციალურ ღირებულებათა ილიასეულ იერარქიაში. „სხვა რა უფლებაა ადამიანისა იმაზედ უცილო, იმაზედ სანატრელი, იმაზედ წმინდა და უძვირფასესი, რომ კაცმა კაცისაგან პატივისცემა, ღირსეულად და მართებულად მოქცევა ითხოვოს? სხვა რის მეოხედ უნდა იყოს მწიგნობრობა საერთოდ, თუ არა ადამიანის უფლების შემნატრედ, მწედ და მოსარჩლედ? სხვა რით არის ადამიანი სხვა ცხოველზედ წინ წამომდგარი, თუ არ მნეობრივი კანონით, რომ მეც კაცი ვარ, შენც კაცი ხარ, ერთმანეთის პატივისცემა გვმართებსო“ – წერს ილია „ივერიის“ წინასიტყვაობაში.

კესო და არჩილის ცოდვა ისაა, რომ ცოცხალი ღირსება ვერ შეიცნეს; გიორგის მოჯამაგირეობა დიდი გრძნობით ნაკარნახევი კომპრომისია საკუთარ ღირსებასთან, იგი მსხვერპლი გახდა ამ კომპრომისის. „ოთარაანთ ქვრივი“ ღირსების დრამაა.

საინტერესოა ერთი შედარებაც. ილია ჭავჭავაძემ ღირსების დაცვისათვის უკომპრომისოდ მებრძოლ ადამიანად გლეხის ქალი გამოიყვანა. იერიინგი, როცა ღირსებისათვის ბრძოლის წოდებრივ განპირობებულობას ასაბუთებს, ასეთ მაგალითს გვთავაზობს: ოფიცერი და გლეხი ნაფიც მსაჯულებად დავსვით და ჯერ ოფიცერს საკუთრების წინააღმდეგ დანაშაულის ჩამდენი გავასამართლებინოთ, მერე გლეხს – პიროვნების ღირსების შეურაცხყოფელი. მეორედ – პირიქით. დავინახავთ, წერს იერიინგი, რომ სრულიად სხვადასხვა განაჩენს გამოიტანენ. გლეხი უფრო სასტიკ განაჩენს საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულზე გამოიტანს, ოფიცერი კი ღირსების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულზე.

ოთარაანთ ქვრივი სახეა მნესრული ქართველი ადამიანისა. უფლებისთვის ბრძოლა ოთარაანთ ქვრივის ლიტერატურული ხატით ილია ჭავჭავაძეს აუცილებელ ეროვნულ თვისებად აჭყავს. საგულისხმოა, რომ უფლების იურიდიულ დაცვას ღირსების დაცვის ინტერესი ასაზრდოებს.

ოთარაანთ ქვრივი დღესაც ცოცხალი ხატია ღირსებისა.

*გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“,
31 ივლისი, 1987*